

ראובן נמדר אני, שֶׁרַח בַּת אִשָּׁר מוֹנֹדְרָמָה

(על הבמה: שפחה ישישה, עתיקה ממש, שעל אף גילה השתמרה בה איזו חיות נעורים שגורמת לה להיראות בת בלי גיל. שְׁעֵרָה האדום־דהה משתלשל מעל ראשה כמעט עד הארץ, קלוע בצמות דקיקות המעוטרות בחרוזים וצעצועוני עצם. יושבת על שרפרף עץ נמוך, אוחזת בידה מקטרת חשיש קצרה ומפויחת עשויה מחומר. לבושה בכתונת פסים ישנה ומטולאת שניכר בה שהיתה פעם יקרה ומפוארת. חציה השמאלי של הכתונת מוכתם בכתם חום־אדמדם, דהה מאוד, שכמעט נבלע בין פסיה)

אני שרַח, בת אשר. אל תשאלו אותי בת כמה אני, אני לא יודעת, כבר הפסקתי לספור. לא נשאר אף אחד שיזכיר לי. כולם מתו, ירדו שאולה, הפכו לאבק. אני זוכרת את כל מה שקרה אז, לא שוכחת שום דבר. אם תשאלו אותי מה קרה אתמול בבוקר לא אדע מה שאשיב לכם, אבל אם תשאלו אותי מה קרה במאהל של סבא יעקב, בארץ כנען, לפני חמש מאות שנה, אספר לכם הכול מלה במלה כאילו זה קרה הרגע. אבא סיפר לי הרבה דברים, רק את חלקם הבנתי, חלקם נשארו מקופלים בראשי כמו השמיכות של החורף. הוא סיפר לי דברים שאבות מספרים בדרך כלל לבנים הבכורים שלהם, לא לבנות. אני לא יודעת למה הוא בחר לספר דווקא לי את הסיפורים האלה, אולי גם הוא לא ידע, אבל הוא המשיך לספר לי אותם שוב ושוב, כאילו ביקש להיות בטוח שהם ייחרתו לי בזיכרון.

הנה, למשל, מה שסיפר לי אבא על היום שבו דודה רחל מתה, בדרך אפרתה, מיד אחרי שדוד בנימין נולד. כשדודה רחל מתה, סבא יעקב, שכמעט השתגע מצער, רצה להאריך את הדרך ולהוריד אותה דרומה, לחברון, לקבור אותה בקבר של המשפחה שלו בשדה המכפלה. הוא רצה שהיא תהיה על ידו גם במותה. בני לאה לא הסכימו. הם לא רצו לסכן את עצמם ואת הצאן ולהפסיד זמן־מרעה – וחוזן מזה, הם רצו שאמא שלהם, לאה, האישה הראשונה, תיקבר לידו כמו שצריך. הם היו כבר גברים, גבוהים מאבא שלהם בחצי ראש וחזקים כמו פרים. הם התקרבו אליו לאט־לאט, ולחשו לו באוזן ככה שכולם שמעו: "זקן, גם אתה רוצה למות היום? רוצה שנשכיב אותך פה ליד האישה היפה שלך? גם ככה זה כל מה שתמיד רצית, לשכב לידה באוהל. אנחנו לא כמו אמא שלנו, אתה שומע, זקן?! אנחנו לא אמא שתקבור את עצמה באוהל ותבכה לתוך הכר שאף אחד לא ישמע! אנחנו פה נהרוג אותך, זקן, בידיים אנחנו נהרוג אותך!"

אבא אומר שסבא יעקב התעקש, שהוא התווכח איתם, קילל ואיים. הצער מילא אותו בנחישות נואשת, לא אופיינית. הוא אהב אותה, באמת אהב אותה, מהפעם הראשונה שבה הוא ראה אותה, ליד הבאר, בדרך לחרון. אבל הבנים, במיוחד שמעון ולוי, לא היו מוכנים לשמוע. הם היו בריונים, אטומים וגסים כמו הרועים הכנענים שאיתם הם התרועעו. דוד שמעון כבר דיבר כמו כנעני, מעומק הגרון, הרי"שים שלו נשמעו כמו אבנים שנופלות מהר: רררר... אף אחד לא רצה להתעסק איתו, כולם ידעו שאפו עז, שהוא אדם מסוכן. כולם ידעו מה הוא ודוד לוי עשו לדודה דינה, אחרי מה שקרה אז, בשכם. הבחור המסכן היה מאוהב בה. הוא שלח את אבא שלו לבקש אותה מסבא יעקב, הוא רצה להתחתן איתה. וסבא יעקב הסכים, למה שלא

יסכים? הבחור היה ממשפחה עשירה וחזקה, אבא שלו היה מלך. הייחוס שלהם לא היה פחות מהייחוס שלנו, אולי אפילו מכובד יותר. אבל דוד שמעון ודוד לוי הרגו אותו ואת כל המשפחה שלו לפי חרב. הם לקחו את אחותם משכם, אבל לא החזירו אותה הביתה. הם חזרו למאהל בלי דודה דינה. הפנים והידיים שלהם היו חמוצות מדם, והם לא הוציאו מלה מהפה. אף אחד לא העז לשאול אותם מה קרה לה, אפילו לא סבא יעקב, אפילו לא דודה לאה. כולם שתקו והתנהגו כאילו לא קרה שום דבר, כאילו דינה מעולם לא נולדה. אבל אני שמעתי את דודה לאה בוכה עליה בלילה. זה היה בכי אחר, לא כמו הבכי שלה בגלל סבא יעקב. על דינה היא בכתה בצרחות קצרות, חנוקות, כמו חיה, כמו אישה יולדת.

ומה קרה בסוף עם קבורת רחל? סבא יעקב נסוג, כרגיל. הם קברו אותה שם, בדרך אפרתה, התאבלו עליה קצת, הציבו לה מצבה ויצאו להם בעקבי הצאן צפונה, מִהַלְאָה למגדל-עֶדֶר. הם שנאו את אבא שלהם, בני לאה. הם לא יכלו לסלוח לו על מה שהוא עשה לאמא שלהם. אבא תמיד אמר שאת יוסף הם מכרו לעבדות לא בגלל החלומות שלו, וגם לא כי הוציא דיבתם רעה. אבא אמר שהם העלימו את הנסיך הקטן כדי לנקום באבא שלהם, כדי להוריד את שיבתו ביגון שאולה. ולמה אתם חושבים שראובן הלך ושכב את בלהה, הפילגש של אבא שלו? מרוב שהיא היתה יפה? שפחה שמנה ובלה, בלי שן אחת כפה, שכבר חדל להיות לה אורח כנשים? הוא עשה את זה רק כדי להשפיל את אבא שלו, כדי לנקום בו על מה שהוא עולל לאמא שלו. ראובן זכר את הדודאים שדודה לאה היתה שולחת אותו למצוא בשבילה. הוא ראה אותה מתקשטת ומסמיקה כמו כלה, ומחווירה כמו מת בכל לילה מחדש – כשבעלה עזב את השולחן מיד אחרי הלחם ורץ אל האוהל של אחותה, של האישה האחרת. נכון, הוא היה רק נער אז, ממש ילד, אבל ילדים מבינים דברים כאלה, הם מבינים הכול גם אם אין להם מלים להסביר את זה.

בני השפחות עמדו בצד, הם לא העזו להתערב. אבא ידע את מקומו, הוא אף פעם לא שכח שהוא בן-שפחה. איך הוא יכול היה לשכוח? לא נתנו לנו לשכוח את זה, הם הזכירו לנו בכל יום מחדש מי בני השפחה ומי בני הגבירה. המאהל שלנו היה תזכורת חיה. האוהל של יעקב עמד באמצע, ולידו האוהל הגדול של לאה והאוהל הקטן והיפה של רחל. אני לא יודעת למה סבא יעקב היה צריך אוהל משלו, הוא תמיד ישן אצל רחל. רק כשהיה לה אורח כנשים הוא היה נפרד בצער מהאוהל שלה, מרחרח סביבו בגעגועים כל השבוע כמו כלב שגורש אל מחוץ למחנה. גם אז, כשגן העדן של דודה רחל היה סגור ומסוגר בפניו, דודה לאה היתה צריכה להתחנן לפניו שיבוא אליה בלילה, להתחנן לפניו, להתקשט ולשחד אותו ואת אחותה ברודאים שהיא שלחה את הילדים שלה לחפש בשבילה בשדה. היא באמת אהבה אותו, המסכנה. האישה הרעה הזאת, שהתנהגה כמו מלכה וראתה בכולנו עבדים ושפחות שלה, היא אהבה אותו כמו ילדה קטנה וחסרת דעת.

האוהלים שלנו, של בני השפחות, היו במעגל השני, ליד הדירים והאסמים. הם היו האדונים, אנחנו היינו חלק מהמשק. האוהלים שלנו חצצו בינם לבין העזים, הכבשים, החמורים והגמלים – מגינים עליהם מהריח והרעש של בהמות השדה. אנחנו קמנו עם שחר, לפני הזריחה, לחלוב ולהאכיל את בעלי החיים, לשאוב מים ולאפות את הלחם. המפונקים שלנו ישנו עד השעה השנייה, לפעמים השלישית ביום. דודה לאה היתה קמה לפעמים רק בצהריים, כמו מלכה חתית. סבתא שלי, שהיתה השפחה שלה עוד מנעוריה, היתה צריכה לחמם לה מים ולרחוץ אותה באוהל, לעזור לה להתלבש, להסתרק ולקרוע בפוך את העיניים הרכות שלה שעפעפו

כמו ציפורים פצועות באור היום. אהובה או שנואה, היא היתה הבת הבכורה של לבן בן בתואל, האישי הכי עשיר בפרד ארם – ואסור היה לאיש לשכוח את זה, בעיקר לא לנו.

ואחר כך המכשף הזקן הוא חיבר עלינו שיר, וכולם אצלנו שרים אותו עד היום: "מה טובו אוהליך יעקב, משכנותיך ישראל". מה טובו? צחוק עשיתם לי!

גם דודה רחל קמה מאוחר, וגם לה היה צריך לעזור להתרחץ ולהתלבש כמו לנסיכה מצרית – אבל היא לא התאפרה כמעט אף פעם. בשביל מה? היא לא היתה צריכה את זה. היא היתה גם ככה, בלי חוט אחד של כחל או פוך, יפה יותר מכולנו. אמא שלי אמרה שהיה לה יופי של נשים עקרות. היא אמרה שנשים שלא ילדו בגיל צעיר לא מאבדות את היופי שלהן. אלה שילדות ומיניקות, ונכנסות שוב ושוב להיריון, אלה מאבדות את היופי שלהן. אני לא יודעת, אני אף פעם לא נישאתי לאיש ולא ילדתי, ואף אחד לא אמר לי אף פעם שאני יפה, חוץ מפעם אחת, בצחוק, לפני הרבה הרבה שנים.

אבא סיפר לי שגם בשדה, במרעה, הבנים של לאה היו מתייחסים אליו ואל אחיו כמו אל משרתים. בני לאה ישבו באוהל, שיחקו בקוביות ושתו יין בזמן שבני השפחות רעו את הצאן בשדה והשתזפו בשמש עד שנהיו שחורים כמו עבדים כנענים. אבל בלילה, כשהיו שוחטים טלה או גדי, נחשו מי קיבלו את החלקים הכי טובים וזרקו לנו, כמו לכלבים, את השאריות והעצמות שנשארו אחרי שהם גמרו לאכול?

אבל מה שהכי חרה לאבא, הוא לא הפסיק לדבר על זה עד הימים האחרונים שלו, היה המקום שלו בשיירה שיצאה לפגוש את האח שלו, עשיו, ואת ארבע מאות הלוחמים שלו, שבאו מולנו בדהרה, רוכבים על גמלים מהירים, כשחזרנו מפרד ארם אל ארץ כנען. סבא יעקב לא הסתיר מאף אחד את האהבות והשנאות שלו. הוא שם את סבתא, את דודה בלהה, את אבא ואת שאר בני השפחות ראשונים. שלח אותם קדימה, שיהיו הראשונים להיהרג. אחריהם הוא שם את לאה והילדים, שגם הם יגנו בגופם על הנסיכים היקרים שלו, רחל ויוסף. הסיפור הזה לא עזב את אבא אף פעם, גם כשהיה זקן, הוא לא הפסיק לדבר על הסדר של השיירה הזאת. אם סבא יעקב היה האדון שלנו, אם היינו סתם עבדים, זה היה פחות כואב – אבל הוא היה אבא שלו, בשר מבשרו ועצם מעצמותיו!

סבא יעקב רץ קדימה, צולע על ירכו, משתחוה וקם, משתחוה וקם לפני עשיו אחיו. אבא זוכר איך גם הוא, יחד עם כל המשפחה, היו צריכים להשתחוות לעשו כמו למלך. כולם השתחוו, אפילו דודה רחל, אפילו את יוסף הוא הכריח להשתחוות לפניו. הוא זוכר גם את את הדמעות של הרוד שלו, עשיו, שהיה גבר גדול ושעיר. זוכר אותו מחבק את סבא יעקב ובוכה כמו ילד קטן. היו שם הרבה דיבורים שאבא לא הבין, על ילדים וצאן ובקר – אבל במשך כל השיחה העיניים של עשיו התרוצצו על פני המחנה, כאילו הוא חיפש שם מישהו, ודודה לאה עפעפה מולו בעיניים הרכות שלה ואמרה: אותי! הוא מחפש אותי! הוא יודע שהבטיחו אותי לו. אמא שלי ואמא שלו אירסו אותנו זה לזה כשהייתי בת ארבע. אמא סיפרה לי את זה רק לפני שהיא מתה, שהיא ודודה רבקה הסכימו ביניהן לחתן אותנו. אבל אבא לא רצה להקשיב לי. הוא פחד שאני אשאר אצלו בבית, רווקה זקנה, תלויה לייבוש בשמש כמו בשר מלוח. הוא רצה לחתן אותי כמה שיותר מהר, להיפטר ממני כבר, שיהיה לו מקום באוהל לנשים הצעירות שלו ולפילגשים הקטנות שהוא היה קונה בזול מהרועים שלו, שלא היה להם במה לשלם לו את שכר הטרפיות והגנובות שלהם. אז הוא השקה את החתן של אחותי יין עמוני חריף, ודחף אותי בכוח למיטה שלו בליל החתונה שלהם. חבל שלא התנגדתי לו! חבל שלא חיכיתי לעשיו!

הוא היה בא ומציע לאבא מוהר, כמו שצריך! הוא היה אוהב אותי! אוהב אותי כמו גבר! תראו אותו, כמו מלך הוא נראה! שער ואדמוני, כזה חזק. ככה נראה גבר!

השפחות והנערות שלה נדרו לה וניחמו אותה, אבל בינן לבינן עצמן הן צחקו וקיצו עין: אם עשו היה רוצה אותה הוא היה בא כבר מזמן לקנות אותה מאבא שלה. הוא לא היה ביישן, עשו, וגם לא פחדן כמו האח שלו. הוא ישב לו בארץ אדום, עם הנשים הכנעניות היפות שלו שהתייחסו אל הגברים שלהן כמו אדונים, לא כמו אל משרתים כמו שעושות הנשים שלנו, מעבר הנהר. מה אכפת לו מה אמא שלו ואחותה הסכימו ביניהן לפני שבע-עשרה שנה?

גם יוסף, הנסיך הקטן של סבא יעקב, היה קם מאוחר, כמו אמא שלו – וגם אותו היה צריך לרחוץ, לסרק ולאפר. אף פעם, לפני שהגענו למצרים, לא ראיתי גבר מפורסם ומכוחל עיניים. היה לוקח שעה רק לסלסל בשערו ולסדר את קווצותיו תלתלים-תלתלים. הנשים היו מתלחשות ומצחקות אחריו כשהוא היה עובר במאהל, טופף ומעכס ברכיו. "גבר שבגברים" הן היו אומרות לי וצוחקות, "גבר שבגברים תפסת לך, ילדונת!"

למה הן התכוונו? אני אספר לכם. פעם, כשהייתי ילדה, בת שמונה שנים, אולי תשע, מי יודע? כרעתי על ברכי באוהל וטחנתי שעורים. הייתי אז לא מכוערת, עם השיער האדום שלי והעור שעדיין לא שזפה השמש. פתאום שמעתי מישהו בא אלינו האוהלה, הרמתי את העיניים מהרחיים ואת מי אני רואה? את יוסף. הוא עמד שם, יפה כמו מלאך האלוהים. אף פעם לא ראיתי אותו ככה, מקרוב, הוא אף פעם לא דיבר איתנו, עם בני השפחות, מטוב ועד רע. מה היה לו לחפש אצלנו? אני לא יודעת. אולי הוא צמא למים? אולי היה רעב? אני לא שאלתי, המלים ברחו לי מהפה והלב שלי דפק ודפק כאילו הוא רוצה לקפוץ לי מהחזה. ויוסף? הוא חיך אלי, והושיט אלי את הידיים והקים אותי מרבצי והסתכל לי בעיניים ואמר: "מי זאת? מי הילדה היפה הזאת? נסיכה מארם נהריים? רוצה להתחתן איתי, נסיכה, את מסכימה להתחתן איתי?" ואני, יונה פותה שמאמינה לכל שטות, הסמקתי ועניתי לו: "טוב, בסדר, אני מסכימה, אני אתחתן איתך, אבל תשאל את אמא שלי קודם!"

זהו, בזה הכול נגמר. כולם צחקו קצת. יוסף הלך לו, עם הכותונת המתנפנת שלו ואני חזרתי לטחון שעורים. כולם שכחו מה שקרה שם, כולם חוץ ממני. זאת היתה רק בדיחה, צחוק של ילדים. ידעתי שדודה רחל לא תסכים, כולם ידעו. אבל אני, מטומטמת אחת, האמנתי. אני אהבתי אותו, הייתי מאוהבת עד מוות ביוסף, הבן של דודה רחל, שאפילו לא ידעה איך קוראים לי, שבשבילה הייתי רק משרתת קטנה, הנכדה של שפחת-אחותה, של שפחת-צרתה, השפחה של האישה שגנבה לה את החתן בליל הכלולות שלה. זה כל מה שעניין את דודה רחל, זה ולפרסם את עיניו ולסלסל בשערו של הילד היפה שלה, יוסף.

גם בשביל דודה לאה היינו ונשארנו משרתים. כשסבתא ילדה את אבא, דודה לאה הסתובבה במאהל, הציגה אותו לראווה כאילו הוא שלה ושרה בקול רם, שכולם ישמעו: בְּאֶשְׁרֵי, בְּי אֶשְׁרוֹנֵי בְּנוֹת; בְּאֶשְׁרֵי, בְּי אֶשְׁרוֹנֵי בְּנוֹת – והנערות שלה היו צריכות לצאת אחריה בתופים ומחולות ולחזור אחריה שוב ושוב: בְּאֶשְׁרֵי, בְּי אֶשְׁרוֹנֵי בְּנוֹת; בְּאֶשְׁרֵי, בְּי אֶשְׁרוֹנֵי בְּנוֹת. ככה קיבל אבא את השם שלו. זאת היתה דודה לאה, לא סבתא, שקראה לו בשם אֶשֶׁר.

אבל כשההצגה נגמרה, ורחל ברחה לאוהל לבכות ולהתפלל לתרפים שהיא גנבה מאבא שלה ולבקש מהם שאחותה תמות כבר ושיהיו לה סוף-סוף ילדים משלה, אז דודה לאה זרקה – ככה בדיוק, זרקה – את התינוק בחזרה לסבתא וחזרה לאוהל היפה שלה, לנוח. הם לא נתנו לסבתא מספיק זמן להיניק את אבא, היא אף פעם לא שכחה את זה ודיברה על זה גם בימים

האחרונים שלה, כשעיניה כבר כהו והיא לא יכלה לקום ממשכבה. הם לא נתנו לה אפילו שלושה ירחים להיניק בשקט את התינוק שלה. לאה רצתה את המשרתת שלה בחזרה, שתיניק את הבנים שלה, שהיו כבר בני שלוש או ארבע ושהיו נושכים את הפטמות שלה עד זוב דם בשיניים החזקות שלהם. לאה לא רצתה להיניק את הבנים שלה, היא לא רצתה שיופיה יכחיש ושהשדיים המפוארים שלה יתנוולו. אמא היתה חוזרת לאוהל שלנו מאוחר כלילה. הפטמות שלה היו פצועות ומדממות מיום שלם של הנקות – והבן שלה, אבא שלי, תינוק בן שישה חודשים, שכב בעריסה ובכה מרעב כי לא נשאר לה מספיק חלב בשבילו. היא היתה מרתיחה גריסי שעורים במים ונותנת לו לשתות את הנוזל. היא אומרת שזה נס שהילד נשאר בחיים.

אני לא יכולה לדבר בלי לבכות על היום שבו באו בני לאה מהשדה וזרקו את כתונת הפסים המוכתמת בדם של יוסף אל חיקו של אביהם: "מכיר את הכתונת, זקן? מכיר את כתונת הפסים הזאת, של הבן שלך?!" שום רחמים לא היו בהם כלפיו, רק שנאה וכעס. הזקן התפתל בייסורים במשך שנים, התייפח כמו תינוק. העיניים שלו כהו מבכי. הוא הפסיק לאכול, בשרו כחש, והוא נראה כמו שלד. הוא החזיק את כתונת הפסים המוכתמת ומולל אותה בידיו כמו השמיכות המרופטת שהתינוקות נאחזים בה, גוררים אותה אחריהם בעפר לכל מקום. וכל הזמן הזה הבנים שלו, בשר מבשרו ועצם מעצמותיו, לא ריחמו עליו ולא אמרו לו מלה. אנחנו, הנשים ובני השפחות, לא ידענו שום דבר. גם אילו ידענו לא היינו מעיזות לספר לו שיוסף חי. פחדנו מוות מבני לאה. כולנו ידענו מה שמעון ולוי עשו לדינה, אחותם, בת אמם – תאר לעצמך מה הם היו עושים לי, הנכדה של השפחה החרופה של אמא שלהם.

הרבה שנים עברו. סבא יעקב הלך וכמש, הלך וכלה בייסוריו. הבנים שלו גדלו ונשאו נשים והרחיבו את מקום אוהליהם וצברו להם רכוש, בקר וצאן ועבדים ושפחות. אני מעולם לא נישאתי לאיש. אף אחד לא בא לבקש אותי בשביל הבן שלו, ואני לא יצאתי לשדות להתחנן לפני בני הרועים ולצוד לי אחד מהם לבעל. הלב שלי נשאר בידיים המתות של יוסף. השנים חלפו, גם אני כמשת, הייתי כבר בת שמונה-עשרה ומעולם לא ילדתי. יום אחד קראו לי לאוהל הגדול. אשתו של דוד לוי ילדה תינוקת לזקוניה, ילדה ושמה יוכבד. אני הייתי צריכה לנרדף אותה בעריסה כדי שאמא שלה, שעוד היתה חלשה מהלידה, תישן קצת ותחליף כוח. סבא יעקב שכב על מיטתו בכגדים, מייבב ומצמיד אל לחיו את כתונת הפסים הממורטטת. התינוקת נרדמה בעריסה ואני נרדתי אותה בעדינות וזמזמתי לה שיר ערש. אני לא יודעת מאין באו המלים לשיר, הן נזרקו לי מהפה בלי שחשבתי עליהן: "יוסף חי במצרים, בניו מנשה ואפרים. יוסף חי במצרים, בניו מנשה ואפרים". הזקן זינק מהמיטה שלו כמו נחש, הוא קפץ אלי בזריזות וסטר לי על הלחי, סטר לי כל כך חזק שנפלתי מהכיסא אל עפר האוהל. התינוקת התעוררה והתחילה לצרוח. גם אני צרחתי, וגם סבא יעקב צעק והשתולל: "מה אמרת, ארורה? מה אמרת? מי אמר לך לשיר ככה? מי אמר לך לומר את הדברים האלה?" בכיתי וגמגמתי, לא ידעתי מה הזקן המשוגע רוצה ממני. אני בעצמי בקושי הבנתי מה אמרתי. ואז הוא נרגע, פתאום, והושיט לי את ידו והקים אותי מעפרי וחיבק אותי ובכה על צווארי ובירך אותי ואמר לי: "את לא תמותי אף פעם, את שומעת אותי? לא תמותי אף פעם, לנצח את תחיי!" ואני, מבולבלת לגמרי, חטפתי את התינוקת הבוכה מהעריסה ונמלטתי משם כל עוד רוחי בי, רק אחר כך הבנתי את המלים שלי עצמי: יוסף חי. במצרים. בניו מנשה ואפרים. יש לו אישה. יש לו בנים. מה חשבתי, מטומטמת אחת, שהוא יחכה לי?

יוסף שלח עגלות להביא אותנו מצרימה. ארזנו את חפצינו בחיפזון. סבא יעקב, שכמו קם

מן המתים, השליך הציידה את הכותונת המרופטת של יוסף, אבל אני לא שכחתי אותה. חטפתי אותה מעל הקרקע והחבאתי אותה בשק שלי. יוסף הוריד אותנו מצרימה, אבל לא הביא אותנו אליו הביתה אלא השאיר אותנו רחוק ממנו, בארץ גושן. את אשתו אסנת ראיתי רק פעם אחת, מרחוק: היא נראתה בדיוק כמו אמא שלו, יפה וגאה וקרה, כמו הלבנה במלואה, כמו אבני שיש טהור. לא דיברתי איתה אף פעם, לא הוצגנו בפניה. היינו טמאים, רועי צאן, תועבת נפשם של המצרים. יוסף החביא אותנו בארץ גושן, רחוק מארמון פרעה, שלא נבייש אותו בפני המצרים. רק את סבא יעקב הוא הציג בפני פרעה, פעם אחת ויחידה, לא לפני שגילח לו את הזקן וסידר אותו יפה שייראה כמו מצרי – עד כמה שאפשר, לפחות – עם העור הבהיר שלו, הפנים העגולות והעיניים החומות־בהירות של המשפחה שלנו.

עוד הרבה שנים חלפו. יום אחד באו שליחים מארמון פרעה, הם אמרו שיוסף גוסס ושאבא והדודים שלי צריכים לבוא איתם מיד לארמון, יוסף רוצה לדבר איתם בפעם האחרונה. הלב שלי צנח, הראש שלי הסתחרר כאילו השמש הכתה אותי. מה חשבתי, שהוא לא יזדקן, שהוא לא ימות לעולם? הלא הוא היה כבר בן מאה ועשר שנים. אף אחד לא חי לנצח, כמעט אף אחד... אבא לבש מהר את בגדי החמודות שלו, גילח את הראש ואת הזקן והלך לפגוש את יוסף. אף פעם לא ראיתי אותו ככה: הוא היה חיוור כמו מת, הידיים שלו רעדו והעיניים שלו התרוצצו כמו עכברי שדה לכאן ולכאן. הוא והדודים לא ידעו מה יקרה להם, הם פחדו שיוסף ינקום בהם. הוא יכול היה לעשות להם מה שהוא רוצה, הוא היה כמו אל במצרים, יותר ממלך, שני רק לפרעה. הוא יכול היה לצוות שיהרגו אותם, או ימכרו אותם לעבדים, או יסרסו אותם...

מקץ שלושה ימים חזר אבא הביתה, עדיין חיוור וקצת רועד, הוא הזדקן בשלושת הימים האלה יותר מבעשר השנים הקודמות. הוא לקח אותי האוהלה, הושיב אותי לידו וסיפר לי מלה במלה מה קרה. יוסף לא עשה להם רע. הוא ניחם אותם ודיבר על לבם. הוא מסר להם נבואות שהיו שמורות עמו וציווה עליהם למסור אותן לבניהם ולבני בניהם. הוא בכה כשדיבר איתם, אבא סיפר לי את זה וגם הוא התחיל לבכות, וגם אני, וגם אני בכיתי. אבא מסר לי את הנבואה של יוסף ואת השבועה שהאחים נשבעו לו, מסר לי אותם מלה במלה: אָנֹכִי מֵת; וְאֱלֹהִים פְּקֹד יִפְקֹד אֶתְכֶם, וְהֵעֲלָה אֶתְכֶם מִן הָאָרֶץ הַזֹּאת, אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב. פְּקֹד יִפְקֹד אֱלֹהִים אֶתְכֶם, וְהֵעֲלֶתֶם אֶת־עַצְמֹתַי מִזֶּה. הוא חזר על הדברים שלוש פעמים, מכריח אותי לשנן אותם אחריו, והשביע אותי לא לשכוח אותם לעולם: פְּקֹד יִפְקֹד אֱלֹהִים אֶתְכֶם, וְהֵעֲלֶתֶם אֶת עַצְמֹתַי מִזֶּה. פְּקֹד יִפְקֹד! פְּקֹד יִפְקֹד! פִּ"א, פִּ"א! תזכרי את זה, תזכרי את זה טוב, את שומעת? ואני אמרתי לו: אני שומעת. אבא נשבע ליוסף לזכור, ואני נשבעתי לאבא. אני לא שוכחת שבועות, אני לא שוכחת שום דבר.

השנים עברו, הזקנים מתו, אחריהם מתו הצעירים שהזקינו בינתיים, והנכדים כבר התחילו להאפיר, להזדקן ולמות – רק אני נשארת בחיים, היחידה מכל המשפחה שעוד זכרה את ארץ כנען, את המאהל של סבא יעקב, את יוסף. החיים בארץ גושן היו יפים, אבל אחר כך התחילו הצרות. לא הבנתי בדיוק מה קורה. לנו, לנשים, לא סיפרו כלום. הגברים עבדו קשה וחזרו בלילות הרוגים מעייפות, והנשים ילדו יותר ויותר ילדים, כבר אי־אפשר היה לדעת מי הילד של מי. ילדים רזים, שחומים משמש, עם ראשים גוזזים ועיניים עצובות. כולן ילדו וילדו, חוץ ממני. אני נשארת לבד, עקרה, תלויה בשמש כמו דג מיובש. אחר כך נהיה יותר קשה, יותר

רע. הגברים ישנו בשדה, כמו בהמות עבודה, והנשים היו צריכות להביא להם לשם אוכל ומים. הן היו חוזרות משם עם בטנים נפוחות ויולדות עוד ועוד בנים ובנות. איך הן הצליחו להרות כל כך מהר? אני לא יודעת. אני לא הלכתי לשדות, לא היה לי גבר רעב שחיכה לי. אני לא ילדתי ולא הינקתי. כשהחייילים באו לקחת את הבנים ולזרוק אותם ליאור אני רבצתי בסוכה שלי וסתמתי את האוזניים בטיט כדי לא לשמוע את האמהות צורחות כמו רחלות שלוקחים להן את הטלאים לשחיטה.

כמה שנים עברו ככה? הרבה, הרבה מאוד. מי יכול לספור. הצעירים מתו צעירים, הם לא הספיקו להזדקן. העבודה הקשה והבושה הרגו אותם. הדורות התחלפו במהירות. כבר אי-אפשר היה לדעת מי הוא מי, מי הבן של מי, מי הנכד של מי. רק אני נשארתי, מגלגלת אחרי את הזיכרון כמו אבן רחיים – שכחתי לספור, גם אני עבדתי בפרך. המצרים קשרו אותי אל הרחיים, שאטחן להם שעורים, כמו בהמת עבודה, כמו שור.

הזקנים באו אלי, הם היו הרבה יותר צעירים ממני, הזקנים האלה, עם הזקנים הלבנים שלהם והמשענות המעוקמות. את חלקם זכרתי בני שנה ושנתיים, משחקים יחפים וחשופי שת יחד עם שאר ילדי העבדים בערי המסכנות של מצרים. הם ישבו אצלי בסוכה וכחכחו במבוכה, הם לא היו רגילים לדבר עם נשים על דברים חשובים, ובסוף אחד מהם, נְמוּאֵל בֶּן אֶלְיָאָב למטה הראובני, פנה אלי ואמר, בלי להסתכל לי בעיניים: אומרים שאת היחידה שנשארה מהדור ההוא, אומרים שאת בת אשר, ככה אומרים.

ואני ענית לוי: אז אומרים, אז מה?

והוא אמר: אומרים שאת זוכרת הכול מאז, מהדור ההוא.

שתקתי, הוא המשיך: את יודעת מה קרה למשפחות מבני אפרים שחישבו את הקץ וברחו מכאן לפני הרבה שנים?
ואני אמרתי: אני יודעת.

והוא אמר, כאילו לא שמע אותי: הם מתו במדבר, כולם, הם ונשותיהם ומקניהם וטפם. כולם.

ואני אמרתי: כן, אני יודעת, כולם, במדבר, מתו.

והוא אמר: בא אלינו איש אחד, לבוש ומתנהג כמו איש מצרי, אבל הפנים שלו דומות לאחד משלנו. הוא בא עם אחד אהרן, בן עמרם, ממטה לוי. הוא אומר שהגיעה השעה. הוא אמר לנו שיש בידו נוסח השבועה של יוסף. אבל לא נשאר אף אחד מהדור ההוא, שיזכור את השבועה. ואומרים, אומרים שאת היחידה...

ואני אמרתי לוי: כן, אני היחידה, אף אחד אחר לא נשאר.

ואז אמרתי לוי: האיש הזה, בן עמרם, איך קראו לאמא שלו?

והזקן הביט בי בהפתעה אמר: לא יודע, בת לוי היא היתה, בת הזקונים.

ואני אמרתי: מי, הקטנה שלו? יוכבד? היא באמת האריכה ימים, הרבה אחרי כולם.

והוא אמר: את זוכרת את נוסח השבועה?

ואני אמרתי: אני זוכרת הכול, שום דבר אני לא שוכחת.

והוא אמר: אז מה היתה לשון השבועה?

ואני אמרתי לוי: השביעו אותי לזכור, לא השביעו אותי לרוץ ולספור לכל אחד ששואל אותי.

והוא אמר: האיש הזה, בן עמרם, אמר לנו להגיד לך באלה המלים: פֶּקֶד יִפְקֶד אֶתְכֶם.

ואני התחלתי פתאום לדמוע ואמרתי: פֶּקֶד! פֶּקֶד! פֶּקֶד! ככה בדיוק אמר לי אבא: פֶּקֶד! פֶּקֶד! פֶּקֶד! ככה בדיוק הוא אמר! האישי הזה, בן עמרם, הוא הגואל החזק שלכם. הביאו לו שלום ממני ותגידו לו בשמי שאני מכירה את אמא שלו, תגידו לו שאני נדנדתי אותה בעריסה כשהיא היתה בת שבוע.

והם אמרו לי: יש עוד דבר אחד. מקום קבורתו. מקום קבורתו לא נודע. אין אף אחד שנשאר מהדור ההוא. את, אולי את זוכרת?

ואני אמרתי: זוכרת, הכול אני זוכרת. שום דבר אני לא שוכחת. איך לא אזכור את היום שבו הורידו את הארון שלו לַיאור? אף אחד לא בכה. הם שמחו שהוא מת. הם פחדו ממנו, אימתו היתה עליהם יומם וליל. פחדו שהוא ינקום בהם על מה שהם עשו אז, כשהיה נער, בן שבע-עשרה שנה. רק אני בכיתי, כמו עגלה מיותמת אני געיתי שם, על גדת היאור, כשהורידו את הארון שלו אל המצולה.

והם אמרו: את זוכרת את המקום? תראי לנו אותו?

ואני קמתי ממושבי, והולכתי אותם אחרי אל היאור. והם נשרכו אחרי, זקני בני ישראל, נשענים על מטותם ומדדים בקושי במעלה הגבעה, אף שהיו צעירים ממני בשנים הרבה, אל שיבולת הנהר, ואמרתי להם: "הנה, שם! במקום העמוק ביותר, שם הם שיקעו את הארון של יוסף במים. קחו אותו, את נסיך מצרים שלכם, ותקברו אותו איפה שאתם רוצים." ומיד נפניתי מהם והלכתי לי, שלא יראו את הדמעות ששוב נקוו לי בעיניים, יונה פותה שכמוני, אחרי ארבע מאות שנה.